

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-316-2-20>

УДК 658.8.011.1

Володимир ПАНЧЕНКО

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка
<https://orcid.org/000-0002-4927-0330>
e-mail: op_panchenko@ukr.net

УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ АПК УКРАЇНИ

У дослідженні розкрито актуальність проблематики управління капіталом підприємств АПК України в контексті забезпечення їх стабільної життєздатності. Метою дослідження є вдосконалення методико-прикладних засад управління капіталом вітчизняних підприємств агропромислового комплексу в ситуації існуючої соціально-економічної нестабільності. Показано, що функціонування аграрних підприємств у сучасному бізнес-середовищі, яке послугувало каталізатором інституційних змін, у значній мірі визначається ефективним формуванням та використанням капіталу суб'єктів господарювання, адже в умовах війни складність доступу до інвестиційного капіталу, висока вартість залучення постійного капіталу та гострий брак оборотного капіталу підприємств сільського господарства, а також промислової переробки сільськогосподарської продукції критично послабили ресурсний потенціал і спроможність підприємств до виживання на загал.

Ключові слова: економіка та управління підприємствами; економічний потенціал; ресурсний потенціал; фінансові активи та капітал; підприємства АПК.

Volodymyr PANCHENKO

Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko

CAPITAL MANAGEMENT OF UKRAINIAN AGRICULTURAL ENTERPRISES

The study revealed the relevance of capital management issues of Ukrainian agro-industrial complex enterprises in the context of ensuring their stable viability. The purpose of the study is to improve the methodological and applied principles of capital management of domestic enterprises of the agro-industrial complex in the situation of existing socio-economic instability. It is shown that the functioning of agrarian enterprises in the modern business environment, which served as a catalyst for institutional changes, is largely determined by the effective formation and use of capital of business entities, because in the conditions of war, the difficulty of accessing investment capital, the high cost of attracting permanent capital, and an acute shortage working capital of agricultural enterprises, as well as industrial processing of agricultural products, critically weakened the resource potential and ability of enterprises to survive in general.

The regulation of the capital management strategy of agro-industrial complex enterprises has been developed as a management activity aimed at achieving the strategic goal of enterprises through the process of forming volumes, capital structure, sources of its financing and the cost of attracting funds and their effective use. The specifics, advantages, as well as key provisions of various types of capital management mechanisms of agro-industrial complex enterprises, in particular economic and economic, are substantiated.

A system of forming the composition of policy tasks for the formation and use of capital of agribusiness enterprises is proposed in accordance with such strategic priorities as maximizing business profits, improving the investment attractiveness of the property complex of the agribusiness entity, ensuring the financial stability of the economic entity, expanding activities at the expense of own sources of working capital formation capital of the business entity. It was concluded that the optimization of the capital structure is one of the most important and difficult tasks that are solved in the process of financial management of agribusiness enterprises. At the same time, it is necessary to take into account the main features of each element of its composition.

Keywords: economy and enterprise management; economic potential; resource potential; financial assets and capital; agribusiness enterprises.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Сучасна система господарювання, яка утвердилася в Україні, являє собою розвиток підприємств різних організаційно-правових форм, що засновані на різних видах приватної власності. На загал, економіко-правове середовище бізнесу в Україні утвердилося та воно характеризується постійним характером і відрізняється, по-перше, свободою у виборі напрямів та методів діяльності, самостійністю у прийнятті рішень, по-друге, відповідальністю за їх ухвалення та виконання, по-третє, існуванням ризику, збитків, й банкрутств. Вітчизняний бізнес чітко орієнтований на отримання прибутку, однак за одночасного задоволення суспільних потреб. Це важливіша причина зацікавленості в результатах фінансово-господарської діяльності. Реалізація цього принципу залежить не тільки від наданої підприємствам самостійності, необхідності фінансувати особисті витрати, але й від того обсягу прибутку, що залишається в розпорядженні підприємств після сплати податків. Крім того, необхідно створити таке економічне середовище, в умовах якого вигідно виробляти товари, отримувати прибуток, зменшувати витрати.

Виходячи із зазначеного, існує об'єктивна необхідність у дослідженні формування і підвищення ефективності використання капіталу підприємств, особливо сфери АПК, який в останні роки став провідним сектором національної економіки за темпами приросту обсягів виробництва і збуту продукції, внеску у вітчизняний ВВП, новостворених робочих місць, інвестицій і т. п., як складової безперервності і

ефективності процесу господарських відносин. Крім дослідження капіталу підприємства, актуальним є і аналіз джерел його утворення, так як необхідно, щоб капітал ефективно використовувався одночасно і на усіх стадіях кругообігу.

Аналіз досліджень та публікацій

Для України наукова проблематика, яка стосується питань життєздатності, економічної безпеки, конкурентоспроможності, формування та ефективного використання економічного потенціалу, завжди актуальна і причиною цього слугує перманентна соціально-економічна нестабільність, яка особливо загострилася в середовищі повноцінної війни. Ці та інші аспекти економіки й управління підприємствами достатньо комплексно досліджуються у публікаціях таких вітчизняних науковців, як З. Варналій, Т. Васильців, І. Должанський, Я. Качмарик, П. Куцик, Л. Піддубна, Р. Фатхутдінов та ін.

Позаяк, у системі економічного потенціалу суб'єктів господарювання провідна роль завжди відводилася його фінансовій складовій. І це закономірно, адже належний фінансовий стан дає змогу суб'єктам господарювання залучати й ефективно використовувати практично будь-які інші складові їх економічного, в тому числі ресурсного, забезпечення. Таким чином, на сьогодні проблематика управління капіталом підприємств, у т. ч. сільського господарства, аграрного бізнесу та АПК, достатньо комплексно розкрита у працях В. Бойка, Б. Брички, С. Кваші, Ж. Крючкової, В. Куницького, М. Куницької-Іляш, Н. Патики, М. Савченко, О. Шкуренка та ін. дослідників.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Разом з тим, все ще не достатньо вивченою на сьогодні залишається проблема ефективного управління капіталом вітчизняних підприємств АПК, особливо з врахуванням всього спектру нових викликів, ризиків і загроз, обумовлених війною.

Формулювання цілей статті

Метою статті є удосконалення методико-прикладних засад управління капіталом вітчизняних підприємств АПК в ситуації існуючої соціально-економічної нестабільності.

Виклад основного матеріалу

Функціонування підприємств у сучасному вітчизняному середовищі, яке послугувало каталізатором інституційних змін, та вирішення проблеми забезпечення неперервного процесу виробництва в значній мірі визначається ефективним формуванням і використанням капіталу. Досягнення цієї мети в умовах нестабільної економіки вимагає вдосконалення методики аналізу структури використання капіталу та визначення стратегічних пріоритетів його формування з метою мінімізації ризиків, які пов'язані з відбором джерел фінансування поточної діяльності і розвитку підприємств.

На сучасному етапі розвитку економіки України однією з найгостріших проблем є побудова ефективного і гнучкого механізму управління капіталом підприємств АПК. Відтак, вибір стратегічних пріоритетів політики формування та використання капіталу підприємств АПК – це реалізація концепції, в якій поєднуються цільовий підхід до діяльності підприємств, що дозволяє встановлювати цілі розвитку, порівнювати їх із наявними можливостями та приводити їх у відповідність шляхом розробки та реалізації системи стратегій. Характерні риси вибору стратегічних пріоритетів управління капіталом підприємств АПК залежать від взаємодії таких чинників: галузевої приналежності; типу виробництва, рівня спеціалізації, концентрації та кооперації; характерних рис виробничого потенціалу; рівня управління; рівня кваліфікації персоналу.

Разом з тим, організаційно-економічний механізм вибору стратегічних пріоритетів політики формування та використання капіталу підприємств АПК повинен забезпечувати досягнення стратегічної мети функціонування бізнес-структури. При цьому стратегія – це шлях її досягнення через моделювання оптимальних пропорцій розвитку підприємства в конкретних умовах функціонування ринкових відносин. Це сукупність способів, засобів та інструментів, необхідних для досягнення мети в конкретних умовах функціонування. Механізм – це засіб реалізації стратегії, тобто спосіб управління досягненням мети найбільш ефективним методом, імпульс руху. Виходячи з цього, для удосконалення організаційно-економічного механізму необхідно розробити загальну стратегію управління капіталом підприємства.

В умовах обмеженості ресурсів, значимість яких обумовлюється цілями, виникає задача визначення пріоритетності стратегій. Для досягнення кожної мети існує свій ряд пріоритетних стратегій. Виявлення набору цих стратегій є однією з основних задач формування конкретного механізму. Визначення стратегічних пріоритетів політики формування та використання капіталу підприємств АПК залежить від конкретної ситуації, у якій вони знаходяться.

У діяльності з прийняття рішень, пов'язаних з ризиком, можна виділити чотири головних процеси (етапи): створення суб'єктивного уявлення про ситуацію (побудованого на конструюванні уявної моделі ситуації); оцінювання наслідків альтернатив (метою є оцінювання суб'єктивної цінності, тобто корисності наслідків, яка базується на наданні цим наслідкам визначених числових значень та стратегічне планування умов (наслідків)); вибір альтернативи (у кінцевій фазі, приймаючи рішення, керівництво здійснює вибір

альтернативи відповідно до своїх цілей).

Для досягнення визначеної мети доцільно використовувати положення ситуаційного підходу, що заснований на дослідженні поведінки системи в різних ситуаціях, які створюються зовнішнім середовищем. Він дозволяє оцінювати і прогнозувати стан системи в динаміці.

Структура формування і використання капіталу підприємств АПК характеризується взаємозв'язком і співвідношенням елементів системи управління і їхню субординацією. Організація виражає також взаємодію елементів, забезпечуючи функціонування і розвиток системи, підтримку самого її існування. З цієї позиції під організаційним механізмом формування і використання капіталу підприємств АПК розуміється властивість системи управління, що прагне зберегти свою структуру, упорядкувати внутрішні зв'язки і на цій основі здійснювати своє подальше удосконалення і цілеспрямований розвиток в цілому.

Найважливішим економічним завданням організаційного механізму формування і використання капіталу є виявлення інтеграційного фактора або сукупності факторів, що поєднують функціонування всіх автономних елементів у межах цілого підприємства на загал. Завдяки наявності інтеграційного фактора зв'язки елементів цілісної системи мають стійкий характер. Ситуаційний підхід щонайкраще підходить для вирішення такої слабо структурованої проблеми, як управління капіталом підприємств АПК, на яке впливає нестабільне зовнішнє оточення.

Таким чином, економічний механізм формування і використання капіталу підприємств АПК визначається або природою вихідного явища або кінцевим результатом серії явищ. Але складовими елементами механізму завжди одночасно виступають і вихідне явище, і завершальні явища, і весь процес, що відбувається в інтервалі між ними. Спостереження за економічною дійсністю дозволяє говорити про економічні механізми закритого і відкритого типів.

У механізмах закритого типу результатом є відтворення вихідного економічного явища. До таких механізмів формування і використання капіталу підприємства відносять механізми економічних циклів; мультиплікаційні механізми; механізми акселерації. У механізмах відкритого типу результатом дії механізму є нове економічне явище. Прикладами таких механізмів є механізм рівноваги між виробництвом і споживанням; механізм перетворення капіталу в дохід і доходу в капітал.

Господарський механізм формування і використання капіталу є двигуном функціонуючої соціально-економічної системи підприємства, оскільки приводить її в дію через систему умов і економічних нормативів, спрямованих на регулювання виробничих відносин.

Під стратегією управління капіталом розуміють управлінську діяльність, спрямовану на досягнення стратегічної цілі підприємства через процес формування обсягів, структури капіталу, джерел його фінансування та вартості залучення коштів і ефективного використання.

Тактика управління капіталом підприємств АПК – це конкретні методи і прийоми для досягнення поставленої мети у визначеній ситуації й у визначений момент часу. При цьому, завдання тактики управління капіталом – це вибір оптимального рішення і способів його втілення в сформованій ситуації на підприємстві. Стратегічні пріоритети формування та використання капіталу враховують загальну сукупність інтересів підприємств АПК, а відтак є необхідними до визначення та реалізації у політиці їх життєдіяльності. Така політика взаємозалежна зі стратегічним програмуванням формування та використання капіталу, оскільки інструментом її реалізації є здатність підвищувати ефективність капіталу суб'єкта господарювання. Цільовим орієнтиром політики формування та використання капіталу підприємств АПК є визначення його обсягу і структури, джерел покриття і співвідношення між ними, достатнього для забезпечення довгострокової ефективної фінансової діяльності підприємств.

Стратегія управління капіталом підприємств АПК підпорядкована таким стратегічним цілям, як максимізація прибутку; забезпечення інвестиційної привабливості; забезпечення фінансової стійкості; розширення реалізації продукції за рахунок власних джерел формування капіталу.

При розробці методики визначення впливу стратегічних цілей підприємств АПК на їх тактичні рішення в галузі управління капіталом доцільно використовувати апарат програмно-цільового моделювання. При цьому можливі два підходи до програмно-цільового моделювання. Відповідно до першого підходу спочатку аналізується стан системи, потім оцінюються її можливості. На підставі цього визначається мета, після чого визначаються дії, спрямовані на досягнення поставленої мети, і складається програма. Відповідно до другого підходу визначення мети є першочерговим етапом і лише потім здійснюється оцінювання факторів з позицій досягнення поставленої мети, після чого визначаються завдання, спрямовані на досягнення цієї мети, і складається програма.

До ендогенних параметрів системи управління капіталом віднесемо показники фінансового стану підприємств АПК, що включають відносні фінансові показники (ліквідності, структури капіталу, ділової активності, рентабельності); оціночну вартість майна підприємства й абсолютних фінансових показників (чистий прибуток, амортизаційні відрахування, величина дебіторської та кредиторської заборгованості, величина податкових платежів).

У табл. 1 сформульовані завдання управління формуванням та використанням капіталу, що відповідають основним стратегічним пріоритетам підприємств АПК. Доцільно також зупинитися на стратегії фінансування капіталу.

Таблиця 1

Формування складу завдань політики формування та використання капіталу підприємств АПК у відповідності до стратегічних пріоритетів

Стратегічні пріоритети	Фактори, що впливають на ризики, з якими пов'язана стратегія	Зміст завдань управління, що відповідають інтересам стратегії
1. Максимізація прибутку	<ul style="list-style-type: none"> - співвідношення обсягів необхідного і наявного капіталу; - структура оборотного капіталу за рівнем ліквідності; - склад джерел формування капіталу 	<ul style="list-style-type: none"> - визначення оптимальної величини капіталу; - забезпечення заданої рентабельності капіталу; - мінімізація сукупних витрат фінансування оборотного капіталу; - вибір моделі фінансування поточного та постійного капіталу
2. Забезпечення інвестиційної привабливості	<ul style="list-style-type: none"> - недостатність абсолютно ліквідних активів; - недостатність виробничих запасів; - високий рівень поточної заборгованості 	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення оптимальної величини оборотного капіталу, необхідного для підтримки діяльності підприємства; - оптимізація структури оборотного капіталу за рівнем ліквідності його компонентів; - оптимізація кредиторської заборгованості
3. Забезпечення фінансової стійкості	<ul style="list-style-type: none"> - співвідношення позикових і власних джерел формування оборотного капіталу; - якість дебіторської заборгованості; - синхронізація грошових потоків 	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення раціональної структури капіталу; - оптимізація обсягів дебіторської заборгованості; - оптимізація обсягів грошових потоків
4. Розширення діяльності за рахунок власних джерел формування оборотного капіталу	<ul style="list-style-type: none"> - збільшення потреби в оборотному капіталі; - потреба в додатковому зовнішньому фінансуванні для покриття дефіциту оборотного капіталу; - ризик не отримання прибутку; - ризик, пов'язаний із залученням капіталу 	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення величини оборотного капіталу, який виник в разі проведення інвестиційного проєкту; - оптимізація структури джерел оборотного капіталу; - прискорення оборотності оборотного капіталу

Оптимальний план короткострокового фінансування забезпечує підприємству досягнення його тактичної мети щодо управління капіталом, забезпечення оптимальної величини працюючого капіталу. При низькому рівні обсягу капіталу господарсько-фінансова діяльність не підтримується належним чином, у зв'язку з чим можлива втрата ліквідності та періодичні збої в роботі підприємства.

Кінцевим етапом стратегічного управління капіталом є побудова функцій регресії, які описують залежність інтегрального показника ефективності управління оборотним (робочим) капіталом (Z) від частки оборотних фондів (X_1) і засобів обігу (X_2) в оборотному капіталі. Так, розрахунок декількох варіантів економетричних моделей довів, що найвищий ступінь залежності інтегрального показника ефективності управління оборотним капіталом підприємств АПК від фондів обігу (усі $R^2 > 0,5$), описується функцією $Z = 0,9962438^{0,8040931X_2}$ ($R^2 = 0,824$), а залежність коефіцієнта від оборотного капіталу в оборотних фондах (усі $R^2 > 0,5$) – функцією $Z = -0,000767X_1^2 + 0,1003832X_1 - 2,249181$ ($R^2 = 0,800$).

Результати дослідження доводять, що маючи певну базу даних про динаміку зміни інтегрального показника ефективності управління оборотним капіталом підприємств АПК, можна будувати рівняння регресії, котрі будуть описувати залежність їх ефективного розвитку від кожного конкретного елемента структури оборотного капіталу та ступінь впливу кожного піделемента на структуру в цілому. Такий механізм дасть можливість гнучко моделювати оптимальну структуру оборотного капіталу підприємств АПК, за якої буде досягатися досить висока рентабельність діяльності, нормальний коефіцієнт ліквідності, достатній коефіцієнт оборотності капіталу залежно від галузевої спеціалізації підприємства АПК.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

При розробці політики раціонального управління капіталом підприємств АПК потрібно реалізувати комплекс заходів, спрямованих на забезпечення ліквідності та прискорення оборотності окремих видів оборотного капіталу (товарно-матеріальних запасів, дебіторської заборгованості, поточних фінансових інвестицій). Одним із головних шляхів нагромадження капіталу в господарсько-фінансовій діяльності підприємств АПК є вдосконалення цінової політики, тобто індивідуальна співпраця зі споживачами продукції, стимулювання виплат за поставку продукції, збільшення сум штрафів за невчасний розрахунок і в кінцевому рахунку зменшення безнадійної дебіторської заборгованості, яка спричиняє зниження ефективності господарсько-фінансової діяльності підприємств АПК.

Оптимізація структури капіталу є одним із найбільш важливих і складних завдань, які вирішуються в процесі фінансового управління підприємствами АПК. При цьому у процесі оптимізації структури капіталу суб'єктів аграрного бізнесу треба враховувати основні особливості кожного елемента його складу, включно з простою залучення, тобто рішеннями, пов'язаними зі збільшенням частки власного капіталу, які ухвалюються фінансовими менеджерами підприємств без необхідності отримання згоди інших суб'єктів господарювання; високою віддачею за критерієм норми прибутку на вкладений обсяг капіталу; зменшенням ризику небезпеки фінансової нестійкості й банкрутства підприємства.

Подальші наукові дослідження у цьому напрямі стосуються формування управлінських характеристик розвитку фінансової системи підприємств АПК.

Література

1. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Юрків Н. Я. Інституційне забезпечення розширення фінансових можливостей підприємств промисловості та АПК на регіональному рівні. *Фінанси України*. 2012. № 3. С. 90–101.
2. Lupak R. L., Kynytska-Ilyash M. V. Substantiation of the directions of structural reforms in the economy of Ukraine in the context of realization of the state region and branch policy of import substitution. *Інноваційна економіка*. 2017. № 7-8 (70). С. 39–45.
3. Куницька-Іляш М. В. Європейський досвід державного регулювання та підтримки розвитку аграрного сектору економіки та можливості його застосування в Україні. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького*. Серія «Економічні науки». 2011. Том 13. № 4(50). Ч. 5. С. 135–144.
4. Gryshova I. Y., Mityay O. V., Kuzhel V. V. Competitive position stability of agricultural sector of Ukraine at internal and external markets. *Actual Problems of Economics*. 2016. № 3(177). pp. 66–72.
5. Лупак Р. Л. Державна політика імпортозаміщення в системі забезпечення економічної безпеки України: пріоритети та інструменти реалізації : монографія. Львів : Вид-во ННВК «АТБ», 2018. 527 с.
6. Напрями підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору в умовах формування і функціонування ЗВТ і ЄС : монографія / за ред. Кваша С. С. Київ : ВД «Кондор», 2018. 444 с.
7. Куницький В. В., Куницька-Іляш М. В., Бричка Б. Б. Розвиток АПК в сучасних умовах: ефективність управлінських рішень. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького*. Серія «Економічні науки». 2013. Том 15. № 2(56). Ч. 5. С. 137–142.
8. Patyka N. Priorities ensuring of the Ukraine's agriculture competitiveness in the world markets. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2018. Vol. 4. № 4. pp. 130–145.
9. Крючкова Ж. В. Сутність конкуренції і конкурентоспроможності аграрних підприємств як економічних категорій. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 12. С. 49–53.
10. Савченко М. В., Шкуренко О. В. Тенденції і перспективи розвитку агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки. *Проблеми економіки*. 2019. № 4. С. 47–54.
11. Ilyash O., Vasylytsiv T., Lupak R., Get'manskiy V. Models of efficiency of functioning in trading enterprises under conditions of economic growth. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, 2011, Vol. 51, pp. 7–24.

References

1. Vasylytsiv T. G., Lupak R. L., Yurkiv N. Ya. (2012). Institutional support for the expansion of financial capabilities of industrial and agricultural enterprises at the regional level. *Finances of Ukraine*. no. 3. pp. 90-101.
2. Lupak R. L., Kynytska-Ilyash M. V. (2017). Substantiation of the directions of structural reforms in the economy of Ukraine in the context of realization of the state region and branch policy of import substitution. *Innovative economy*. no. 7-8 (70). pp. 39-45.
3. Kynytska-Ilyash M. V. (2011). European experience of state regulation and support for the development of the agrarian sector of the economy and the possibility of its application in Ukraine. *Scientific bulletin of S. Z. Gzhitsky Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology. Series "Economic Sciences"*. Vol. 13. no. 4(50). Part 5. pp. 135-144.
4. Gryshova I. Y., Mityay O. V., Kuzhel V. V. (2016). Competitive position stability of agricultural sector of Ukraine at internal and external markets. *Actual Problems of Economics*. no. 3(177). pp. 66-72.
5. Lupak R. L. (2018). State policy of import substitution in the system of ensuring economic security of Ukraine: priorities and implementation tools: monograph. Lviv: Publication of NNVK "ATB", 527 p.
6. Directions of increasing the competitiveness of the agricultural sector in the conditions of the formation and functioning of the FTA and the EU: monograph, edited by Kvasha S. S. Kyiv: VD "Condor", 2018. 444 p.
7. Kynytskyi V. V., Kynytska-Ilyash M. V., Brychka B. B. (2013). Development of agriculture in modern conditions: effectiveness of management decisions. *Scientific bulletin of S. Z. Gzhitsky Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology. Series "Economic Sciences"*. Vol. 15. no. 2(56). Part 5. pp. 137-142.
8. Patyka N. (2018). Priorities ensuring the competitiveness of Ukraine's agriculture in the world markets. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. Vol. 4. no. 4. pp. 130-145.
9. Kryuchkova Zh. V. (2016). The essence of competition and competitiveness of agricultural enterprises as economic categories. *Investments: practice and experience*. no. 12. pp. 49-53.
10. Savchenko M. V., Shkurenko O. V. (2019). Trends and prospects for the development of the agro-food market in the conditions of economic globalization. *Problems of the economy*. no. 4. pp. 47-54.
11. Ilyash O., Vasylytsiv T., Lupak R., Get'manskiy V. (2011). Models of efficiency of functioning in trading enterprises under conditions of economic growth. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, Vol. 51, pp. 7-24.